

Adam en Eva tussen vijgenblad en tunica

Recensie

Philo van Alexandrië, *De schepping van de wereld*. Ingeleid, vertaald en toegelicht door Albert-Kees Geljon (Eindhoven: Damon, 2020), 160pp. ISBN 978-94-634-0282-8.

Oh grote werldebol, ik snap er niet veel van.
Het is gewoon een wonder wat je allemaal kan.
Je vliegt maar en je vliegt maar, zonder te verdwalen,
Je draait maar en je draait maar, zonder motor of pedalen.
(Urbanus, 'De aarde')

Zo'n 40 jaar geleden gaf een Vlaamse cabaretier in dit kwatrijn uiting aan zijn gevoelens van verwondering over de schepping van de wereld. Het is hier niet op zijn plaats om de stilistische of poëtische competenties van dit lied of van de kunstenaar in kwestie te bespreken, maar de tekst maakt alleszins één ding duidelijk: de menselijke fascinatie over de 'grote werldebol' is van alle tijden. Sinds mensenheugnis hebben filosofen en theologen van over heel de wereld het hoofd gebroken over het *hoe* en het *waarom* van de schepping. De meeste lezers van *Kleio* zullen wellicht het meest vertrouwd zijn met twee grote denkmodellen: het antiek-filosofische (met het platoonse en stoïcijnse wereldbeeld als de bekendste exponenten) aan de ene kant, en het Bijbelse aan de andere kant. Op het snijpunt van deze twee staat Philo, een Griekstalige jood uit Alexandrië die leefde aan het begin van onze tijdrekening (ca. 15 v.C.-45).

In *De schepping van de wereld* ontsluit Philokenner Albert-Kees Geljon Philo's *De opificio mundi* voor het Nederlandstalige publiek. Op een deskundige wijze wordt de

tekst ingeleid, vertaald en van interessante noten voorzien. In de inleiding kenschetst Geljon in enkele pagina's het leven en denken van de joden in Alexandrië in het algemeen en van Philo in het bijzonder. Bijzondere aandacht gaat uit naar de klassiek-filosofische achtergrond van Philo, zoals diens interesse in Plato en de pythagoreïsche getallenleer. Zeker met betrekking tot Plato toont de schrijver aan dat Philo een belangrijke schakel was in het *Nachleben* van de filosoof en de inkanteling van diens denken in de latere christelijke traditie. In die zin biedt het boek dankbare aanknopingspunten voor leraren in het secundair onderwijs. De receptie van Plato's *Timaeus* in Philo's werk, bijvoorbeeld, wordt ampel geïllustreerd in deze inleiding, alsook in latere voetnoten bij de vertaling zelf.

De inleiding sluit af met een Nederlandse vertaling van de eerste drie hoofdstukken van Genesis in de Septuagintversie, de Griekse vertaling van de Hebreeuwse Bijbel, vermoedelijk daterend uit de derde eeuw v.C. Geljon geeft terecht aan dat het essentieel is voor een goed begrip van *De opificio mundi* om in te zien dat Philo zich niet baseerde op de originele Hebreeuwse bijbeltekst, maar wel op deze Griekse vertaling, inclusief alle afwijkingen en vertaalvarianten. Bepaalde gedachten en passages in *De opificio mundi* zijn dus enkel maar te begrijpen in het licht de Septuagint. Dit wordt regelmatig onderstreept in de vertaling van de tekst zelf. Zo zegt de Septuagint dat de aarde in het begin *onzichtbaar en ongeordend* was (ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος) en niet *woest en dood*s, zoals bijvoorbeeld de vertaling van het Hebreeuwse וְהָאָרֶץ חֲדָשָׁה לֹא יָצְאָה מִן־הָאָדָמָה לִדְבַר אֱלֹהִים (Gen. 1: 9) luidt in de Nieuwe Bijbelvertaling (versie 2021). Dit blijkt later een relevante variant te zijn, want het bijvoegelijk naamwoord *onzichtbaar* leidt Philo ertoe te beweren dat God eerst de Ideeën heeft geschapen, die ook door Plato “onzichtbaar” worden genoemd (*Timaeus* 52a4. Zie noot 100 van Geljon op p. 62). Ook is Adam niet samen met zijn Hebreeuwse vrouw Eva, maar wel met de Griekse Zoë. Toch is Geljons vertaling van de Septuagint geen haarklopende één-op-één-vertaling. Zo wordt de zin ‘καὶ εἶπεν ὁ θεὸς βλάστησάτω ἡ γῆ [...] ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν’ (Gen. 1: 11 LXX) door Geljon vertaald als ‘En God zei: “Laat de aarde voortbrengen [...] vruchtbomen vrucht dragende”’ (eigen cursivering), waarbij het Griekse enkelvoud wordt omgezet naar een Nederlands meervoud. Academische vertalingen van de Septuagint in andere talen zijn in dat opzicht conservatiever in hun vertaalaanpak. Geljon daarentegen koos ervoor om wat los te komen van de brontekst, een aanpak die zeker te verdedigen valt.

Net als Geljons theoretische inleiding zal ook zijn vlotte vertaling van de *De opificio mundi* zelf vele geïnteresseerden kunnen bekoren. Zo bevat Philo's commentaar op de schepping van Adam op de zesde dag (pp. 78-79) een ware lofzang op de mens, die bulkte van de platoonse, Bijbelse en klassieke elementen. Zo stelt hij dat het intellect van de mens naar het beeld van God is gemaakt – een Bijbelse formulering. Vervolgens

beschrijft Philo de hemelvlucht van de onderzoekende menselijke geest, die ‘boven de gehele zintuiglijk waarneembare substantie uit[stijgt] en verlangt naar het intelligibele’, een passage die erg doet denken aan Plato’s *Phaedrus* (246-247). De boven-menselijke toestand van het intellect wanneer dat in de hoogste hemelsferen de Ideeën kan aanschouwen wordt vergeleken met ‘de nuchtere dronkenschap’ van de Corybanten, Phrygische priesters voor Cybele die bekend stonden om hun extatische dansen. Stijgt het intellect nóg verder op, dan komt het uit bij de ‘grote koning’, een typisch Bijbelse benaming voor God.

Het boek sluit af met een vertaling van een brief van Ambrosius (ca. 339-398), bisschop van Milaan. Geljon toont systematisch aan dat de kerkvader erg vertrouwd moet geweest zijn met het werk van Philo. Hiermee maakt de vertaler duidelijk dat Philo niet alleen een interessante auteur is uit een ver verleden, maar dat hij ook zelf een rijk *Nachleben* heeft gekend in de christelijke traditie. Op die manier laat de vertaler in zijn boek verschillende werelden bij elkaar samenkomen: de christelijke, de joodse en de Grieks-filosofische traditie. Daardoor zal *De schepping van de wereld* lezers met uiteenlopende interesses kunnen boeien: gelovigen, atheïsten, filosofen, filologen, studenten, docenten, en ja, alwie soms al eens denkt: ‘Oh grote wereldbol, ik snap er niet veel van.’

Martijn Jaspers

Martijn.Jaspers@kuleuven.be

